

СТРУКТУРА НА ЕКОЛОГИЧЕСКАТА КОМПЕТЕНТНОСТ В ПРЕДУЧИЛИЩНА ВЪЗРАСТ

Виктория Атанасова Велева

Начално базово училище „Михаил Лъкатник”, град Бургас

ENVIRONMENTAL COMPETENCE STRUCTURE IN PRE-SCHOOL AGE

Victoria Atanasova Veleva

Primary school "Mihail Lakatnik", Burgas

Abstract: *Globalization and the development of consumer societies, climate change, and the disturbance of the balance in nature have led to the development of a new philosophy in the relationship man - society - nature. The main paradigm of our everyday life is creating increasingly complex environmental issues, mostly with regard to our interaction with the surrounding world. This, on the other hand, determines an establishment of a stable relationship between children and their surrounding reality, where they can express and master environmental competence "toward its inner space (physical and spiritual); toward its immediate surroundings - natural, residential, social; toward nature as the habitat of all living creatures" (E. Yanakieva).*

This article examines the different definitions of the notion of "competence". Due to the lack of explicitness in interpreting the competence in preschool age, this article aims to clarify the meaning of the concept of competence in preschool age. The article presents the structure of environmental competence and its individual components. It is based on the hypothesis that preschool age is the period, in which this competence must be created and deepened.

Абстракт: *Глобализацията и развитието на консуматорски общества, промените в климата, нарушаване равновесието в природата доведоха до развитие на нова философия при отношението човек – общество – природа. Основната парадигма на нашето консуматорско ежедневие поражда все по-сложни за решаване екологични проблеми, най – вече при взаимодействието ни със заобикалящия свят. Това на свой ред детерминира изграждане на стабилна връзка между подрастващите и заобикалящата ги действителност, където те могат да проявяват и усвояват съответни екологични компетентности „към своето вътрешно пространство (телесно и духовно), към своята непосредствено заобикаляща среда – природна, жилищна, социална, към природата като към среда на обитание на всички живи същества” (По Е. Янакиева).*

Статията разглежда разнородните дефиниции на понятието „компетентност”. Поради липса на еднозначност при тълкуване на компетентността в предучилищна възраст, статията цели изясняване значението на понятието компетентност в предучилищна възраст.

В статията е представена структурата на екологическата компетентност и отделните ѝ компоненти. Обосновава се хипотезата, че именно предучилищната възраст е периода, в който трябва да се създаде и задълбочи тази компетентност.

Keywords: *eco-pedagogy, environmental competence*

Терминът "компетентност" произлиза от латинската дума *competere* и означава "способен на (за) нещо". Най-често в методически аспект, когато се говори за възпитание и обучение, тя се определя като "сложно умение". Компетентността най-често се тълкува като сложно лично образование и готовност на отделния индивид да действа в някакво направление.

Основоположник на съвременния възглед за компетенциите е Дейвид Макклиланд с публикацията си „По-добре тестване на компетенции, отколкото на интелигентност” от 1973 г. („Testing for competency rather than intelligence”, *American Psychologist*, 28, 1973). Авторът разработва компетентностни профили на базата на поведенчески интервюта с добрите служители и методика за развиване на потребността от постижения. Изследователят е недоволен от способността на личностни въпросници и тестове за способности да прогнозира успеха на работното място. Маккелънд твърди, че терминът компетентност трябва да замени термина „умение”, което е твърде тясно. Според него, стандартните методи на анализ на работата, които се фокусират върху минималните умения, изпускат неща, например, как работят изключителните хора, каква е разликата между посредствените и успешните служители. Маккелънд счита, че базовата компетентност в организацията е вместена в системите, ценностите, мотивите, механизмите и процесите в работата. Той разработва тестове за измерване на компетенциите чрез интервю за поведенческо събитие и техниката на критичните случаи. Тези методи сравняват мениджъри над средното, средното и под средното ниво, за да се разбере как вършат работата (въз основа на критичните случаи на добро и лошо изпълнение), и след това използват сравненията, за да идентифицират компетенцията, която води до успешно изпълнение.

Маккелънд уточнява, че терминът компетентност заменя термина „умение”, което е твърде тясно и ограничаващо. След публикуването на статията, много автори допринасят за популяризиране на понятието компетентност: Ватие (1958), Бояцис (1982), Шрьодер (1989), Бъргойн (1993), Уилл (1989), Хирш (1989), Джейкъбс (1989), Канинг (1990), Прахалад (1990), Спароу (1992), Саравано (1993), Маколи (1994), Роу (1995), Чиитъм, Чивърс (1996), Джъб (1996), Милър, Ранкин, Милър, Бекър (2001), Армстронг (2003), Роботъм, Янг, Курц, Бартрам (2002), Хеймъл, Хортън (2002), Холифорд (2003) и др.

В научната литературата липсва еднозначно тълкуване на понятието „компетентност”. Различните изследователи на компетентността дават разнородни определения за същността ѝ:

- трайни отличителни черти и характеристики , които определят изпълнението на конкретно действие (Рейвън);
- отличителни характеристики, които отличават изключителният изпълнител от останалите (Катано);

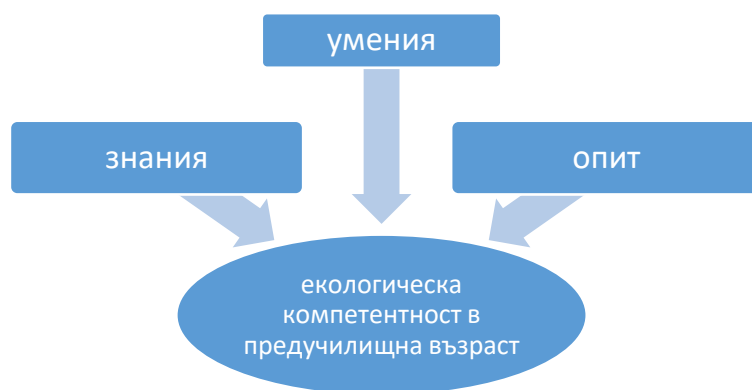
- способност за постигане на целите (Молони);
- вътрешни характеристики на човека, които му позволяват да се представи по-добре в дадена задача, роля или ситуация (Спенсър).

От казаното до тук можем да направим извода, че онези характеристики като знания, умения, нагласи (способности, личностни качества), които се ползват самостоятелно или в различни комбинации, се наричат компетентност. Компетентността се равнява на добро представяне, водещо до най-ефикасното постигане на целите на организацията, т.е. компетентността е система от процедурни, ценностно-смислови и декларативни знания, включваща взаимодействащи помежду си компоненти, които се активизират и обогатяват в дейността при възникване на реални жизнено важни проблеми.

Компетентността е интегрално личностно-професионално качество на човека, изразяващо се в готовност и способност за успешна, продуктивна и ефективна дейност, като се имат предвид нейната социална значимост и социални рискове, които могат да бъдат свързани с нея.

В предучилищната педагогика понятието „компетентност” най – често се използва като съвкупност от знания, умения, нагласи и поведения за постигане на резултати при изпълнението на конкретна задача или при цялостното поведение на детето.

Придържайки се към схващанията за компетентността, обосновани от Дейвид Маккелелънд , считаме, че понятието „компетентност” в предучилищната педагогика представлява **способността на детето самостоятелно да съчетава и интегрира в поведението си елементи на знанията, уменията и опита, който притежава (фиг. 1).**

Фигура 1. Понятието „компетентност“

В предучилищната педагогика липсва ясно дефинирано определение за екологическа компетентност.

В близкото минало екологическата компетентност акцентира върху грижовното отношение към предмети и обекти от заобикалящия детето свят. Тук се надценява зависимостта на природата от човека и неговата субективна роля като фактор за живота. Не са изяснени мотивите, които подпомагат детето да осъзнае значимостта на конкретни начини на поведение и взаимодействие на човека с заобикалящия го свят.

Автори като М. Арндт, З. Костова, Д. Цихи отъждествяват екологическата компетентност с формирането на правилно отношение към икономическите, социалните и здравни аспекти на екологичните проблеми. Приема се, че екологическата компетентност е равностойна на останалите фактори за възпитание на всестранно развитата личност.

Постепенно, с акцентирание върху структурните ядра на детската личност (Н. Поддяков, 1985), и промяна възгледите за водещите функции на една единствена дейност за личностно развитие (А. Петровски, 1989) се търси хармонично тълкуване на екологическата компетентност като осмисляне на многостранната дейност за природоопазването, съхраняването и възстановяването на природните богатства.

С. Николаева свързва понятието „екологическа компетентност” с положително емоционално-познавателно и оценъчно отношение към природни обекти. Тя акцентира върху становището, че задълбочаването екологическата компетентност в предучилищна възраст не е отделен раздел на възпитателна работа в детската градина, а се осъществява в рамките на всеки отделен момент от режима на работа.

В научите трудове на редица автори (Л. Н. Толстой, М. Горки, У. Бронфенбреннер, Др. Цанков, Н. Живков, Е. Петрова, Ж. Атанасов, Ц. Шейтанова) екологическата компетентност се тълкува като особена организация на предметно-специфичните знания, позволяваща вземане на ефективни решения, реално и целесъобразно използване на знанията при решаване на проблеми, т.е. включване на знанията в жизнената практика.

В други научни източници (А. Усова, Сн. Македонска, Ст. Алексиева, Д. Гюров) екологическата компетентност се отъждествява с екологичната култура на личността, в която освен знания се включват позитивно отношение към екологични проблеми и „умения за осъществяването на екологосъобразна практико-проложна дейност, в резултат на която се осигурява устойчиво развитие на обществото” (По Ст. Алексиева).

В контекста на съвременния подход към възпитанието и образованието на личността, според принципите на хуманизма, екологическата компетентност се тълкува като усвояване на основни знания, умения, нагласи и поведения от подрастващите с цел екологосъобразен начин на живот. Съвременните тенденции на ориентирането на детето в действителността изискват осъзнаването на понятието „екологическа компетентност”

като комплекс от познавателни, социални и емоционално-волеви умения и способности за възприемане на природата като „ценност на живота” [2].

Екологическата компетентност детерминира отчитане спецификата на предучилищната възраст, като главно се акцентира върху положителното отношение към „екологическите потребности на човека(детето), природата и обществото” [6].

Екологическата компетентност е „функция на представите, интелектуалните и практическите умения и сръчностите и се отразява в това как детето организира своите взаимовръзки с природната среда, какви екологосъобразни промени (колкото и малки да са те) произтичат в резултат на тези взаимовръзки, и в умението на детето адекватно да ги възприема и отчита“ (по Е. Янакиева). Екологическата компетентност изисква детето да има знания не за общото и глобалното, а за частното, за това, с което има пряк контакт и взаимоотношение. В този смисъл педагогическото влияние се насочва не към „субективния свят” на детето, а към тези обективни отношения, които изменяйки се изменят личността на подрастващите (интелектуално, емоционално, мотивационно)” (по Е. Янакиева).

Приемаме тези определения за **екологическа компетентност**, които разглеждат във взаимна връзка „екологическа компетентност – екологосъобразен подход към действителността”. Структурата на екологическата компетентност в предучилищна възраст обхваща три отделни, взаимосвързани, компонента (фиг. 2).

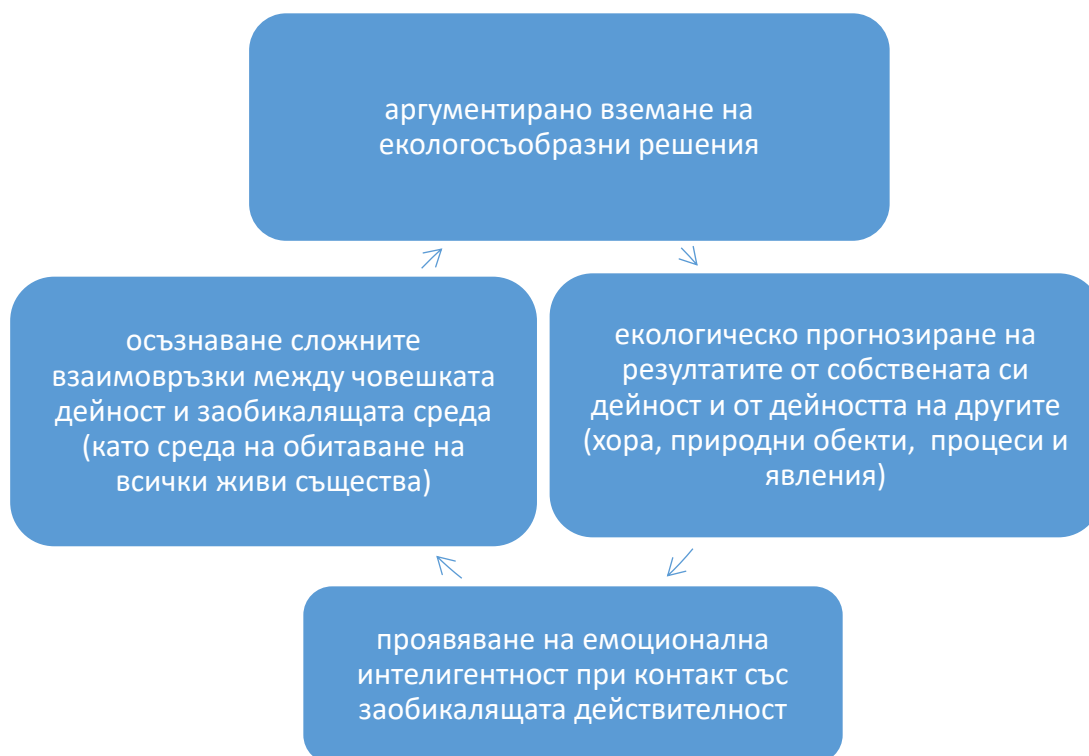
Фигура 2. Структура на екологическа компетентност в предучилищна възраст

Първият компонент от структурата на екологическата компетентност в предучилищна възраст включва усвояване съдържанието на основните екологически понятия (фиг. 3).

Фигура 3. Екологическа компетентност – първи компонент

Вторият компонент от структурата на екологическата компетентност в предучилищна възраст включва умения за резултатно прилагане на екологически подход при решаване на проблемни ситуации (фиг. 4).

Фигура 4. Екологическа компетентност – втори компонент

Третият компонент от структурата на екологическата компетентност в предучилищна възраст обхваща избор за собствено поведение, съобразен с

екологосъобразни правила при взаимоотношението „човек – заобикаляща среда” (природна, жилищна, социална) (фиг. 5).

Фигура 5. Екологическа компетентност – трети компонент

Предучилищната възраст е не само изключително важна, но е и смислово определяща за по-нататъшното развитие на човека. Това е период с „изключително своеобразна психологическа характеристика, период през който се осигуряват предпоставките за цялостното развитие на личността, обуславящи се от запазване самоценността на детството” [5]. В предучилищна възраст децата придобиват знания за заобикалящата среда, както и за сложните взаимовръзки в нея; за най – общите закономерности в развитието ѝ; за връзката между организъм и среда; за сезонните изменения в заобикалящата действителност и техните причините. Ето защо е необходимо проблемът за взаимоотношенията между човека и природата да бъде не само отчетен, но и да бъде приоритетен в съвременното предучилищно образование. В настоящите условия, които се характеризират с изменение на човешкото битие, видимо е необходимо, дори наложително, да се развива и задълбочава екологическата компетентност на подрастващите, още от предучилищна възраст. Това детерминира изграждането на стабилна връзка между отделния човек (дете) и заобикалящата го среда, където той (то) да проявява и усвоява съответни екологични компетентности „към своето вътрешно пространство (телесно и духовно), към своята непосредствено заобикаляща среда – природна, жилищна, социална, към природата като към среда на обитаване на всички живи същества” (По Е. Янакиева). Днес педагогическата наука е изправена пред нелеката, но жизнено необходима задача, да „търси нови пътища за изграждане на отношенията на човека с неговата заобикаляща среда и да ги въвежда в

педагогическа реалност преди още да са настъпили съответните изменения в обществото” (По Е. Янакиева). Екологическата компетентност детерминира ежедневно проявяване на екологосъобразни действия от страна на човека при контакта му със заобикалящата го действителност. Но получавайки предвидените според ДОИ знания, детето в предучилищна възраст често не може да избере най-рационалните начини за взаимодействие с природата. Формирането и задълбочаването на екологическа компетентност в предучилищна възраст поставя педагозите пред необходимостта да предадат в достъпна за децата форма представи за природата, най – общите закономерности в развитието ѝ, сложната взаимовръзка връзката организъм – среда. В практиката това е постижимо при условие, че учителите имат задълбочени знания за основните природни закони, за многообразните взаимовръзки помежду им, за прогнозиране последствията от човешката намеса в обкръжаващия свят. На тази основа учителите могат да реализират педагогически целесъобразно взаимодействие, насочено към задълбочаване екологическата компетентност на подрастващите.

Литература

- [1] Георгиева, Ел., Актуални проблеми на предучилищната подготовка, Бургас, 2003 г., 8-11 стр., 49-66 стр., 144-147стр.
- [2] Гюров, Д. Педагогика на взаимодействието „дете – среда”, „Веда Словена” – ЖГ, София, 2002г.
- [3] Гюров, Д. (2007). Ориентирането в света – основа за самоутвърждаване и приобщаване към общочовешките ценности. В: Предучилищно възпитание, , стр. 10.
- [4] Петрова, Е., Предучилищна педагогика, София, Наука и изкуство, 1977г.
- [5] Петрова, Е., Атанасов. Ж., Маджаров. А, Педагогика през времето, УИ „Св. Климент Охридски”, София, 1999г.
- [6] Янакиева, Е. Аз съм потокът, а ти – реката в която се вливам. За екологическото образование на децата от предучилищна възраст, Бургас: Димант, 2000.
- [7] Янакиева, Е. Концептуална матрица на целите на екологическото възпитание, годишник на ПК „Св. Иван Рилски”, Дупница, 2002г., 142-144стр.
- [8] McClelland, D. „Testing for competency rather than intelligence”, American Psychologist, 28, 1973

За контакт с автора:

Докорант Виктория Велева

e-mail: viktoaliq@abv.bg